DOI: <https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-95.2021.12>

УДК 159.923

Лада Яковицька,
доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри авіаційної психології,
Національний авіаційний університет,
Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002- 6858-7704

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА РОЗВИТОК МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Стаття присвячена аналізу та емпіричному вивченню найбільш перспективних розвиваючих завдань сучасного освітнього середовища щодо напрацювання нових підходів до організації та психологічного супроводу розвитку продуктивної діяльності особистості. Ці завдання наочно демонструють взаємозв'язок мотиваційної сфери особистості та соціального середовища, дієвість впливу соціальних чинників на розвиток особистості, важливість вивчення їх ієрархізації за ступенем впливу. Актуальність дослідження полягає в тому, що вивчення можливості цілеспрямованого впливу через соціальні чинники, норми, вимоги на мотиваційно-потребову сферу особистості, що розвивається, дозволить визначати великою мірою спрямованість її розвитку.

В основі нашого дослідження лежить припущення про те, що аналіз мотиваційного профілю дозволить зрозуміти, як молода людина приходить до усвідомлення необхідності узгоджувати цілі, вимоги, побажання зовнішнього оточення з власною мотивацією. Метою дослідження було вивчення впливу об'єктивних установок особистості на структуру мотивів професійної діяльності. Для вирішення поставлених завдань були використані методики: мотиваційний профіль Ш. Річі та П. Мартіна, тест «20-ти висловлювань». Результати, отримані за методикою Ш. Річі та П. Мартіна підтвердили наше гіпотетичне припущення, респонденти, дійсно, переважно обирали об'єктивні компоненти мотиваційної структури, які змістовно були пов'язані з соціальними очікуваннями випробовуваних (від суспільства до себе).

Отримані результати підтвердили перспективність дослідження впливу соціальних чинників на розвиток мотиваційно-потребової сфери особистості. Аналіз соціальних чинників дозволяє вивчати та моделювати умови, що сприяють переосмисленню особистістю актуальної ситуації та створенню нових смислів діяльності, які передбачають більш широкий неутилітарний соціальний контекст, що виходить за рамки існуючої в даний момент ситуації.

Ключові слова: мотиваційно-потребова сфера, мотиваційне опосередкування, мотиваційний профіль, Я-концепція, студентська молодь.

Постановка проблеми. В період навчання у вищому навчальному закладі важливою складовою набуття професіональних компетенцій, крім накопичення та засвоєння знань, є розвиток потреби в самореалізації та структурування ціннісно-сміслової сфери особистості майбутнього фахівця. Навчально-професійна діяльність суттєво впливає на розвиток мотиваційної сфери особистості, її світогляд та переконання. Вплив навчально-професійної діяльності на ієрархічну структуру ціннісних орієнтацій студентів підтверджують дослідження багатьох авторів, зокрема, А. О. Єфанової, С. І. Ільченко, Н. В. Мишиної, Г. П. Рекун, І. А. Щербакової та ін. На думку О. О. Бодальова саме на стадії професійного навчання відбувається істотне коригування уявлень про професійну діяльність, яка веде до змін власного професійного образу, а також цілей та цінностей [1]. Дієвість соціальних чинників для розвитку особистості, їх ієрархізація за ступенем впливу на неї залежить від ступеня «креатогенності» самого суспільства та освітньої системи (рівний доступ для всіх до освіти; прагнення членів суспільства не просто існувати, а досягти своїх цілей і кимось бути; інтелектуальна терпимість, взаємодія та співпраця; відкритість різним «культурним стимулам»; дієвість щодо стимулювання особистісних досягнень, наявність системи нагород та заохочень). Цей факт дозволяє розглядати особистість як цілісну систему відносин, а розвиток особистості як регулювання цієї системи. Тому серед найбільш перспективних розвиваючих завдань сучасного освітнього середовища все частіше називається вироблення нових підходів до організації та психологічного супроводу продуктивної діяльності особистості. Ці завдання наочно демонструють взаємозв'язок особистості та соціального середовища. Предметом нашого дослідження було вивчення важливості соціальних факторів в структурі мотивів майбутньої професійної діяльності.

Мета статті – виявити вплив об'єктивних установок особистості на структуру мотивів навчально-професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вплив середовища на розвиток особистості складний та суперечливий. Середовище діє безпосередньо та опосередковано (через ставлення до нього самого суб'єкта розвитку). У роботах Л. С. Виготського, Л. І. Божович в поняття «соціальна ситуація розвитку» включені не тільки зовнішні умови, а й внутрішні процеси розвитку: переживання, ставлення до середовища. «На рівні людини природні передумови психічного розвитку не є самостійно діючими факторами, вони «соціалізовані», пройняті особистісним ставленням» [8]. Соціальний статус, ролі, ціннісні орієнтації детермінують особистісні властивості. У свою чергу ці особистісні характеристики визначають особливості мотиваційно-потребової сфери, структуру суспільної поведінки та звичайно професійну діяльність.

Мотиви супроводжують кожну дію людини, активізуючи її потреби та бажання. Мотивація займає провідне місце в структурі особистості, і є одним з тих понять, які використовуються для пояснення динаміки та характеру діяльності. Саме за допомогою мотивації формуються в особистості ставлення до себе, діяльності, людей, пізнання, середовища. Мотивація визначає реалізацію потенційних можливостей особистості, розвиток фахівця в професійному відношенні, форми прояву та міру його творчої активності.

Мотивація впливає не тільки на вибір та інтенсивність виробничої діяльності, але і може виступити, як активний стимул розвитку особистості в цілому. Тобто сильна мотивація продукує ініціативність, наполегливість, завзятість, конкурентоспроможність, упевненість в собі. У зв'язку з цим проблема вивчення та вдосконалення системи впливу через соціальні чинники, зокрема освітні та виробничі, на напрямки активності особистості, яка чітко усвідомлює свої потреби, здібності та можливості, прагне досягнення соціального визнання та професійної затребуваності є актуальною.

Наявні концепції мотивації розрізняються не тільки теоретичними та термінологічними установками, а й тим, що в них є об'єктом дослідження. Можна виділити шість базових підходів до пояснення механізмів розвитку

мотивації людини: теорії інстинктів, теорії потреб, теорії навчання, гуманістичні теорії, когнітивні теорії, теорії мотивації до особистісного зростання. Загальною є ідея про те, що до мотивації можна віднести все те, що спонукає реально здійснювати активність.

Теорії зростання описують механізм мотивації до зростання та оволодіння майстерністю як розбіжність між тим, де індивід знаходиться в даний момент, і тим, де йому необхідно бути для того, щоб адаптація до навколишнього середовища проходила успішно. Така розбіжність створює внутрішню напругу, щоб її зменшити, успішно взаємодіяти з навколишнім середовищем, людям необхідно обробляти інформацію, розвивати навички та інтелектуальні здібності.

Принцип активності суб'єкта діяльності враховує не просто наявність у індивіда певної мотивації до завдань, які перед ним постають, а й такого ставлення, яке спочатку вимагає від нього осмислення, перетворення дійсності, пошуку власних рішень відповідно до конкретних умов життєдіяльності, творчого підходу до вирішення заданих проблем. Реалізуючи цей принцип, особистість стає суб'єктом власного і, одночасно, соціально-історичного розвитку [3]. За М. Л. Кубишкіною прагнення соціального успіху стимулює переважно розвиток тих властивостей особистості, які найбільш затребувані в виробничій діяльності та сферах підвищеної соціальної активності (волонтерство, громадська діяльність тощо), тому при сильній вираженості мотиву досягнення соціального успіху статеві відмінності можуть стиратися, головним чином шляхом наближення особистісно-мотиваційної системи сильно вмотивованих жінок до мотиваційних предикторів чоловіків. Тобто у соціально-психологічному аспекті мотив досягнення авторкою розглядається як мотив соціального успіху [4].

А. Маслоу визнавав, що мотивація рідко проявляє себе в поведінці, не пов'язаній з конкретною ситуацією або з конкретними людьми. «Теорія мотивації повинна враховувати культуральні фактори і повинна виходити з того, що вони визначають не тільки середовище існування індивідуума, але і

його життєдіяльність» [5, с. 69]. В. Е. Мільман, аналізуючи феномен подвійної природи цінностей, приходить до обґрунтування понять продуктивної та споживацької орієнтації в структурі мотивації особистості. Споживацькі цінності забезпечують гомеостатичність буття особистості. Завдання продуктивних цінностей полягає в розвитку людини та суспільства. Відповідно до загального принципу додатковості ці процеси з'єднуються в структурі мотивації і, взаємодіючи на різних рівнях розвитку, формують у суб'єкта один з мотиваційних профілів прогресивний або регресивний [6, с. 38]. Продуктивна мотивація зумовлює активну спрямованість особистості на соціально значущі складові її життя.

Мотиваційне опосередкування має місце і в області мотиваційної саморегуляції, де нові мотиваційні відносини опосередковуються вже наявною мотивацією, наприклад, уважне ставлення людини до думки оточуючих використовується для зміни її ставлення до інших явищ. Підтверджуючи тим самим, одне з центральних положень вчення про вищі психічні функції Л. С. Виготського, згідно з яким внутрішні засоби, що використовуються людиною для управління власною діяльністю, являють собою ті ж самі, тільки інтеріоризовані зовнішні засоби, що раніше застосовувалися для управління його діяльністю іншими людьми.

Проблема становлення внутрішньо особистісних детермінаційних структур лежить в основі питання про формування потреби особистості в саморозвитку на різних вікових етапах. Мотиваційна сфера особистості забезпечує процеси саморегуляції діяльності людини на рівні визначення спрямованості її життєдіяльності, в цілому. Відомо, що спрямованість визначається системою потреб особистості, її світоглядом і проявляється в інтересах, відносинах, життєвих цілях та активній діяльності по їх досягненню. Ґрунтується вона на домінуючій системі мотивів, в якій провідні мотиви підпорядковують вторинні, і визначають будову мотиваційної сфери людини. Можливість цілеспрямованого впливу через соціальні запити, норми, вимоги на мотиваційно-потребову сферу особистості, що розвивається,

дозволить визначати великою мірою спрямованість її розвитку. Результати досліджень ряду науковців доводять, що у юнацькому віці в порівнянні зі зрілим віком спостерігається більш виражене прагнення до соціального успіху та визнання. В молодому віці мотиви визнання та конкуренції переважають над кооперацією для досягнень в значущій діяльності [4; 10].

Професійна спрямованість синтезує в собі все різноманіття мотиваційних та функціональних властивостей особистості, тому в контексті професійного вибору вона виступає як основна структурна сила та смисловий центр особистого професійного зростання в студентські роки. В професійній спрямованості заведено розрізняти дві сторони, що виражають її змістовну та динамічну характеристики. Основний показник рівня розвитку професійної спрямованості система мотивів, які її утворюють. Дослідники навчально-професійної мотивації (А. О. Реан, А. К. Маркова, О. В. Морозова) виділяють в її структурі переважно соціальні мотиви: комунікативні мотиви (приналежність до певної соціальної групи, нові знайомства, розширення області спілкування та ін.), мотиви уникнення (не відставати від друзів, уникнути осудження за неспроможність подальшого навчання, отримання диплому про вищу освіту, досягнення певного статусу), мотиви престижу (бути частиною студентського середовища), професійні мотиви (оволодіння майбутньою професією).

В основі нашого дослідження лежало припущення про те, що аналіз мотиваційного профілю дозволить зрозуміти, як молода людина приходить до усвідомлення необхідності узгоджувати цілі, вимоги, побажання зовнішнього оточення з власною мотивацією. Як у індивіда поступово виробляється здатність до інтеграції зовнішніх вимог, обставин та внутрішніх потреб шляхом підпорядкування зовнішнього та внутрішнього. Становлення такої здатності детермінується дозріванням психологічних механізмів, які знаходяться у сфері самосвідомості, свідомого подання «особистісного Я», численні установки особистості на себе, а також тих, хто є втіленням

оціночних відносини індивіда до інших людей, до різних явищ навколишньої дійсності.

Питання вивчення мотиваційно-потребової сфери особистості та мотивації професійної діяльності, зокрема, значно ускладнюються наявністю великої кількості факторів що опосередковують ціннісні орієнтації та мотиваційні переваги особистості [9], тому важко оцінювати природу виникнення потреб, що лежать в основі реальної чи уявної (для тих студентів, які ще не мали досвіду роботи) професійної мотивації (чи завжди вони є вторинними, соціально сформованими).

Для вирішення поставлених завдань були використані наступні методики: мотиваційний профіль Ш. Річі та П. Мартіна, тест «20-ти висловлювань». Випробуваними були студенти денної форми навчання Національного авіаційного університету. Всього в дослідженні взяли участь 64 студенти.

Тест «Мотиваційний профіль» використовувався в проведеному дослідженні тому, що наші мотиваційні потреби визначають характер нашої взаємодії з іншими людьми, з зовнішнім світом, що і становить сутність поняття «соціальне». Застосування даної методики дозволило оцінити мотиваційні чинники професійної діяльності, які найбільш часто виділяються студентською молоддю. Отримані дані показали, що провідним фактором вибору професійної діяльності є потреба в високому матеріальному винагородженні. Також дослідження показують, що люди, які мають матеріальну мотивацію, вважають за краще отримувати винагороди за власні зусилля, вони не особливо люблять працювати в команді. Проте, цей фактор не можна назвати показовим для структури мотивів трудової діяльності, в цілому. Він закономірний в нинішній ситуації, оскільки рівень життя населення вкрай низький.

Другий за значущістю фактор – це потреба у відчутті затребуваності, в цікавій суспільно корисній праці. На наш погляд, справжні професіонали найбільшою мірою мотивовані саме відчуттям користі від своєї роботи та

ступенем її цікавості. Цей фактор уже містить велику кількість соціальних компонентів: зацікавленість в роботі незалежно від фінансових наслідків для працівника, зосередженість на організаційних потребах; інтереси роботи зосереджені на людях, організаційному визнанні, що впливає на зацікавленість в роботі; переслідування власних інтересів в роботі приносить користь організації; розвиток інтересу до роботи збільшує здатність впливати, сприяє креативному сприйняттю.

Третій за значущістю мотиваційний фактор – потреба в завоюванні визнання з боку інших людей. Цей показник вказує на симпатії до інших та позитивні соціальні взаємини, це потреба особистості в увазі з боку інших людей, бажання відчувати власну значущість, щоб оточення цінувало ваші заслуги, досягнення та успіхи. Цей фактор має також виражену соціальну спрямованість (визнання заслуг покращує виконання робочих обов'язків, потреба у визнанні породжує нездатність зробити непопулярну дію, сприяє самовдосконаленню індивіда), хоча і не завжди виражається в просоціальних діях (потреба у визнанні підриває здатність визнавати заслуги інших людей, заважає зосередити зусилля на роботі, вимагає надмірної уваги з боку оточуючих).

Четвертий за значущістю фактор – потреба бути креативним, вдумливим працівником, відкритість для нових ідей. Цей показник свідчить про тенденцію до прояву допитливості та нетривіального мислення, систематичної розробки нових варіантів бачення старого, хоча ідеї, які вносить індивід, не завжди бувають правильними та прийнятними. Потребу в креативності ми також відносимо до соціальних факторів розвитку, оскільки аксіологічний критерій діяльності вимагає, щоб в акті творчості складалося таке нове, що мало б суспільне значення (Я. О. Пономарьов, Є. Я. Басін), хоча як джерело задоволення та радості вона теж може зберігатися як завгодно довго.

Проведена методика показала наскільки велика соціальна складова в структурі мотивів трудової діяльності. Далі логіка дослідження підказувала, що якщо людську поведінку організувати та направити, і основою такої

організації та спрямованості є наявні у особистості установки, то для вивчення соціальних факторів мотиваційно-потребової сфери важливо знати зміст установок індивіда на себе. Для цього в дослідженні був використаний тест «20-ти висловлювань». Аналіз отриманих результатів показав, що випробовувані досить істотно розрізняються за кількістю суб'єктивних та об'єктивних компонентів, що містяться в «Я-концепції». Суб'єктивний компонент «Я-концепції» є більш вираженим, тобто в даній лабораторній групі суб'єктивні установки знаходяться на верху ієрархії установок на себе. Об'єктивний (конкретніше соціально пов'язаний) компонент був домінантним тільки у трьох випробовуваних, об'єктивні та суб'єктивні згадки були виражені в рівній мірі ще у п'ятих випробовуваних.

Результати, отримані в першій та другій методиках, можуть здатися суперечливими. Ми їх пояснюємо переважанням у респондентів направленості на себе та віковими особливостями. В методиці мотиваційний профіль Ш. Річі та П. Мартіна виділені об'єктивні компоненти змістовно пов'язані з соціальними очікуваннями випробовуваних (від суспільства до себе). У другій методиці об'єктивні компоненти ілюструють зворотний зв'язок (від себе до суспільства), отримані результати можуть бути пояснені низьким рівнем соціалізації (недостатніми соціальною зрілістю та досвідом, низькою готовністю до виконання соціальних ролей, небажанням брати на себе будь-які зобов'язання), та віковими особливостями випробовуваних (юнацький максималізм, високі соціальні очікування, залишки підліткового інфантилізму).

Сучасні дослідники вважають, що формування мотиваційної системи людини пов'язано з її соціальною суттю, бажаннями, переконаннями, установками, досвідом. На основі цих теоретичних положень Н. О. Клименко визначає мотив як інтегральний спосіб організації активності людини, детермінантами якої є як внутрішні, так і зовнішні чинники. Одночасно мотиви виконують селективну, когнітивну, потребу, спонукальну, змістовно-регуляційну, виконавчу та формувальну функції [2].

В дослідженні Н. В. Мишиної, С. І. Ільченко, А. О. Єфанової найважливішим мотивом навчання є почуття успіху, задоволення від досягнутого [7], які за своєю суттю є соціальними утвореннями. Тому автори серед багатьох соціальних чинників, що впливають на мотивацію студентів, окремо вивчають процес оцінювання, як один із найдієвіших методів активізації мотивації студентів через переживання ними під час занять ситуації успіху. Для цього вони рекомендують викладачеві добирати посильні завдання, які забезпечують належний мікроклімат, в якому студенти будуть почуватися впевнено. Схвальні оцінювальні судження викладача також завжди викликають у молоді позитивні емоції, бо дієвість оцінювання значною мірою залежить від його коментування педагогом. Окремо автори зазначають, що оцінка може відігравати роль вольового мотиву, проте говорити про її вольову регуляцію можна тільки тоді, коли вона викликає у студентів бажання поглибити знання [7].

Для формування повноцінної мотиваційно-потребової системи майбутніх фахівців, яка стане засобом розвитку просоціальної спрямованості їх діяльності, потрібне технологічне освітнє середовище, що стимулює і цілеспрямовано впливає на особистість через систему педагогічних прийомів, соціальних та оцінних настанов; досвід конструктивних, перетворювальних, практичних дій. Тому вплив на мотиваційну сферу засобами навчально-професійної діяльності є однією з головних умов підготовки креативних та сумлінних фахівців.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок.
Результати дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

- мотиваційна сфера людини має складну структуру, тому виділити групу певних мотивів, що сприяють особистісному та професійному розвитку досить складно;
- освітнє середовище, навчально-професійна діяльність, її ціннісно-потребова структура впливають на ціннісно-мотиваційну сферу особистості, тому прийняття норм і правил соціальних інституцій буде значною мірою

обумовлювати професійне самовизначення та кар'єрні орієнтації в юнацькому віці, а також сприятиме більшій чи меншій ефективності діяльності в обраній сфері;

– дослідження впливу соціальних чинників на розвиток мотиваційно-потребової сфери особистості дозволить вивчити умови, що сприяють переосмисленню особистістю актуальної ситуації та створенню нових смислів діяльності, які передбачають більш широкі неутилітарні соціальні контексти, які виходять за рамки існуючої в даний момент ситуації.

У перспективі нашого дослідження ми бачимо виділення найбільш значущих соціальних чинників впливу освітнього середовища на мотиваційну сферу студентської молоді в умовах дистанційного навчання, що обумовлюють продуктивність навчально-професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бодалев А. А. Акмеология как учебная и научная дисциплина. Москва: РАУ, 1993. 110 с.
2. Клименко Н. О. Формування мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів гуманітарного профілю: автореф. дис. ... канд. пед. наук:13.00.04. Луганськ, 2005. 20 с.
3. Костюк Г. С. Избранные психологические труды / под ред. Л.Н.Проколиенко; АПН СССР. М.: Педагогика, 1988. 304 с.
4. Кубышкина М. Л. Представления о социальном успехе и моральные установки молодежи. Управление здоровьем и безопасностью людей в образовательных учреждениях. Материалы научно-практических конференций Архангельск, 2006. С. 165–172.
5. Маслоу А. Г. Мотивация и личность. СПб.: Евразия, 1999. 478 с.
6. Мильман В. Э. Мотивация творчества и роста: Структура. Диагностика. Развитие. М.: Мирей и ко, 2005. 166 с.
7. Мишина Н. В., Ильченко С. І., Єфанова А. О. Динаміка показників навчальної мотивації студентів медичного ВНЗ на різних етапах навчання. For cite: Zdorov'e Rebenka. 2019. 14(2). С. 96–102. DOI: 10.22141/2224-0551.14.2.2019.165545
8. Чудновский В. Э. Актуальные проблемы психологии способностей. Вопросы психологии. 1986. №3, С. 78–89.
9. Яковицька Л. С. Екстеріоризація як мотиваційно-ціннісний чинник самореалізації особистості у науково-технічній діяльності. Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій: збірник наукових праць / за заг. ред. Л. В. Помиткіної, Т. В. Вашеки, О. М. Ічанської. К.: Аграр Медіа Груп, 2018. С. 300–305.

10. Яковицька Л. С. Професійна самореалізація викладача у науково-технічній діяльності: монографія. Вінниця: Документ Принт, 2017. 352 с.

Стаття надійшла до редакції 03.06.2021

Lada Yakovytska. The influence of social factors on the development of the motivational sphere of student youth.

The article is devoted to the analysis and empirical study of the most promising developmental tasks of the modern educational environment for the development of new approaches to the organization and psychological support of the development of a person's productive activity. These tasks clearly demonstrate the relationship between the motivational sphere of the individual and the social environment, the effectiveness of the influence of social factors on the development of the individual, the importance of studying their hierarchization according to the degree of influence. The relevance of the research lies in the fact that the study of the possibility of a targeted impact through social factors, norms, requirements on the motivational-need sphere of a developing personality will allow to determine to a large extent, the direction of its development.

Our research is based on the assumption that the analysis of the motivational profile will allow us to understand how student youth comes to the realization of the need to coordinate the goals, requirements, wishes of the external environment with their own motivation. The aim of the study was to study the influence of the individual's objective attitudes on the structure of professional activity motives. To solve the set tasks, the following methods were used: the motivational profile of S. Ritchie and P. Martin, the test "20 statements". The results obtained by the method of S. Ritchie and P. Martin confirmed our hypothetical assumption, the respondents predominantly chose the objective components of the motivational structure, which were substantively related to the social expectations of the subjects (from society to themselves). The results obtained confirmed the prospects of studying the influence of social factors on the development of the motivational-need-related sphere of the individual. The analysis of social factors makes it possible to study and model the conditions that contribute to the rethinking of the actual situation by the individual and the creation of new meanings of activity that provide for a wider non-utilitarian social context that goes beyond the current situation.

Key words: *motivational-needs sphere, motivational mediation, motivational profile, self-concept, student youth.*

REFERENCES

1. Bodalev A. A. Akmeologiya kak uchebnaya y nauchnaya dysstyplina. Moskva: RAU, 1993. 110 s. [in Russian].
2. Klymenko N. O. Formuvannya motyviv navchal'no-piznaval'noyi diyal'nosti studentiv vyshchych navchal'nykh zakladiv humanitarnoho profilu: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Luhans'k, 2005. 20 s. [in Ukrainian].
3. Kostyuk H. S. Yzbrannye psikhologicheskyye trudy / pod red. L.N.Prokolyenko; APN SSSR. M.: Pedagogika, 1988. 304 s. [in Russian].

4. Kubyshkina M. L. Predstavlenyya o sotsyal'nom uspekhe y moral'nye ustanovky molodezhy. Upravlenye zdorov'em y bezopasnost'yu lyudey v obrazovatel'nykh uchrezhdenyyakh. Materyaly nauchno-praktycheskykh konferentsyy Arkhanhel'sk, 2006. S. 165–172. [in Russian].
5. Maslou A. H. Motyvatsyya y lychnost'. SPb.: Evraziya, 1999. 478 s. [in Russian].
6. Myl'man V. É. Motyvatsyya tvorchestva y rosta: Struktura. Dyagnostyka. Razvytye. M.: Myreya y ko, 2005. 166 s. [in Russian].
7. Myshyna N. V., Il'chenko S. I., Yefanova A. O. Dynamika pokaznykiv navchal'noyi motyvatsiyi studentiv. medychnoho VNZ na riznykh etapakh navchannya. For cite: Zdorov'e Rebenka. 2019. 14(2). S. 96–102. doi: 10.22141/2224-0551.14.2.2019.165545 [in Ukrainian].
8. Chudnovskyy V. É. Aktual'nye problemy psykholohyy sposobnostey. Voprosy psykholohyy. 1986. №3, S. 78–89. [in Russian].
9. Yakovyts'ka L. S. Eksterioryzatsiya yak motyvatsiyno-tsinnisnyy chynnyk samorealizatsiyi osobystosti u naukovo-tekhnichniy diyal'nosti. Indyvidual'nist' u psykholohichnykh vymirakh spil'not ta profesiy: zbirnyk naukovykh prats' / za zah. red. L. V. Pomytkinoyi, T. V. Vasheky, O. M. Ichans'koyi. K. : Ahrar Media Hrup, 2018. S. 300–305. [in Ukrainian].
10. Yakovyts'ka L. S. Profesiyna samorealizatsiya vykladacha u naukovo-tekhnichniy diyal'nosti: monohrafiya. Vinnytsya: Dokument Prynt, 2017. 352 s. [in Ukrainian].